

שלא יברך עצי בשמים אלא מיני, כיון דרובן אינן אלא מים, וצ"ע. וכן צריך לברר על מי הורדים הנמכרים בזמנינו בשווקים, איך אופן עשייתן, שהרי יש בשמים בזמנינו שהם מלאכותיים ולכן אין מברכין עליהן כלל, ועיין שו"ת השיב משה:

סמוך לחתימה בא לידי ספר צל הכסף למה"ר אברהם בינבינשטי גאטיניו וראיתי שם בחלק ב' סימן ו' מערכת הרי"ש אות ב' שהאריך לדון בעניין ברכת מי הורדים והביא הרבה אחרונים, ומסיים לעניין דינא דבין שהוא שררי במים או ע"י בישול וכדומה, ובין שהוא על-ידי הלאנבי"ק, ובין שהורדים לחים או יבשים, מברכים לעולם עצי בשמים וכו' ע"ש:

ודע שצריך לברך מיד כששופך מי הורד על ידיו, אבל כשנבלע כבר בגוף אין לברך עליו, משום דהוה ליה ריח שאין לו עיקר, וכדלעיל סוף סימן ט"ל:

זהו מה שעלה בחולשת עיוני בבירור הלכה זו וכו'.

סימן ע"ט

בדין חולה שלא נפל למשכב, אם צריך לברך הגומל.

ב"ה, יום ג' י' תמוז ה'תש"ן.

לכבוד מעלת כבוד הגאון הגדול הוא סיני והוא עוקר הרים אליו פונים כל פיות דגרים באורייתא תדירא מורינן ורבינו וכו'. לאחר דרישת שלומו הטוב ובתפילה לשוכן מעונים מרומם על כל מרומים יברך את הדרת קדושתו ותורתו בבריאות גופא ובנהורא מעליא ובכל מילי דמיטב, כי הרי אליו אנו נצרכים שמפרט ומברר לנו ספיקות בהלכות ובמנהגים:

בעניין ברכת הגומל לחולה, הנה גאון עוזינו מהרי"ץ ז"ל בסידור עץ חיים ח"א דף קע"ד ע"ב כתב ז"ל ובענין איזה חולה צריך לברך, כתב הר"ר יוסף דוקא בנפל למטה, אבל חש בראשו או במעיו א"צ לברך, וכ"כ הראב"ד. אבל הרמב"ם כתב דבכל דרך ובכל חולי צריך לברך, דגרסינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה. וכ"כ הערוך דאפי' חש במעיו או בראשו או בעיניו צריך לברך, וכן נוהגים בספרד עכ"ל הטור סי' רי"ט, וע"ש בב"י שכ"ד הרמב"ן והרשב"א. ובשלחן ערוך (שם סעיף ח') העתיק לשון הרמב"ן והרשב"א, מורה דפוסק כמותם, וכן מדוקדק לשונו שכתב בכל חולי צריך לברך ע"ש, וכ"פ הרד"א ושכן נהגו ע"ש. עכ"ל מהרי"ץ ז"ל:

וסיעתו, ובדרך שביארנו בס"ד, וזה לשונו, שמן אפרסמון, הוא שלוקחין עץ אפרסמון ומטילין אותו לתוך זכוכית מליאה שמן וקולט השמן את הריח, הואיל ואין שם ממש של עץ בשמן, אין מברכין עליו בע"ב, אלא בורא שמן ערב. אבל שמן ש"נתבשלו" בשמים בתוכו והוא הנקרא כשרתא, כל' שהוכשר בכישול הבשמים, או ששרו בשמים כתושים לתוכו והוא הנק' משחא כבישא, או שנטחנו בשמים בתוכו והוא הנק' משחא טחינא, מברך עצי בשמים עכ"ל. מבואר דדוקא משום ששמן אפרסמון שאינו בבישול או שרייה רק קליטת ריח סתם, אינו מברך עליו בע"ב, משום שאין עץ ממש בתוכו. אבל הנך הוה כאילו יש עץ בתוכו. ועצם פירוש שמן אפרסמון שהוא רק קולט את הריח, אינו כדעת הרא"ה שפירש שנטף שמן ממנו. ולדעתו זהו משום שאין מי פירות כמותן. אבל המאירי אזיל בשיטת שאר רבוותא דלעניין ריח שאני, וממילא לדין מי הורדים. ובהריא הוסיף המאירי בעצמו בתר הכי בדין מי הורד, שמברך עליו הנותן רט"ב (כדעת הרשב"א וסיעתו) ויש מי שאמר [דהיינו הרמב"ם וסיעתו] שמברך עליו בע"ב, וכן במי הורדים, וכן במשקה היוצא מהם. ואעפ"י שבדובשא דתמרי פירשנו (בדף לח.) שברכתו שהכל, שאין המשקה היוצא מן הפרי כפרי, דוקא לעניין אכילה, הא לעניין ריח אינו כן כמו שביארנו במשחא כבישא עכ"ל. וזכינו ג"כ ללמוד בפירוש שלא רק סחיטת הורדים אלא גם בישולם, שהרי כתב וכן במי הורדים "וכן במשקה היוצא מהם", ומה הוסיף בזה אם לא כאמור:

2234567

מהשתא שזכינו שהדברים שמחים כנתינתן מסיני, גבא לעניין הלכה. דמה נפשך, אם לפי האמת בשיטת הטור שהוא כהרא"ה, אין הרברים עולים להלכה ולא היה פוסק מרן כמותו, מה גם שהוא נגד מה שכבר הסכים לעיל בדין מי ורד שכיון שהרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעה אחת הכי נקיטין. ואם כפי שהבין מרן עצמו את דבריו, כבר ביארנו דלשיטתו שאני דין מי ורדים. [ולפיכך אין אנו צריכים כאן לצרף מצד דילמא אילו היה רואה מרן דברי הראשונים הוה הדר ביה, עיין בתשובתי ח"א סימן ע"ב]:

*

הלכך בין מים הנסחטים מגופן של ורדים, בין המתבשלים או נשרים בהם, ובין היוצאים ע"י שפופרת דרך זיעה, כולם בורא עצי בשמים. וברוך רחמנא דסייען לעולמי עולמים. [מיהו שמעתי שיש ארצות בעולם שסוחטים הורדים ומעריבים שלוש טיפות מהן (שהם כמו שמן) בשש כוסות מים, ומבשלים אותן שיקלט הטעם היטב ומוסיפים סוכר ושותין זאת, הנה באופן זה, המתכוון להריח בהן, מסתבר לכאורה

האם נשתלשל המנהג הזה עד האידנא. ואסיים בברכה וכו' ויפרצו מעיינותיו חוצה.
המצפה לישועת ה'
דניאל קדיס הלוי, ירושלם עיקר"ת.

*

תשובה:

מחסי בה', עש"ק והיה עקב ה'תשנ"ו.

שלו' רב, יאתה ויערב, למעכ"ת ידידי חביבי, ליש ולביא, נחית לעומקא דדינא דייק וגריס, וכל רז וסתום ליה לא אניס. מרגניתא דלית ליה טימא, איבעית אימא גמרא איבע"א סברא וטעמא, כש"ת הרה"ג דניאל קדיס הלוי שליט"א.

(א) יפה דקדקת ויפה פירשת דברי מהרי"ץ, וזהו בעצם מגמת כל דבריו שם להוכיח דהגם שלא הזכיר זאת מרן בהדיא, מ"מ זוהי דעתו של מרן השלחן ערוך שחש בראשו או בעיניו אעפ"י שלא עלה למטה מברך הגומל. ואין מקום לומר דמה שהשוה הטור דברי הערוך עם דברי הרמב"ן, הוא מפני שהבין מסברא חיצונה דלא שייך לומר שכל מיחוש קטן בעינים או בראש צריך לברך, אלא ודאי נתכוון הערוך באופן שעלה למטה מחמת כך. דאם כן מה כל הטורח הזה שהוצרך מהרי"ץ להוכיח. אלא אין הכי נמי מיירי בלא עלה למטה רק סבירא ליה להטור דלהרמב"ן נמי הוא הדין חש בראשו ובעיניו, וממילא מפרש כן מהרי"ץ גם בדברי השלחן ערוך. ומבואר כן גם במאמר מרדכי (שציין כת"ר) אליבא דהטור:

והוסיף עוד המאמר לפי זה, שנראה ברור שאין המדובר במיחוש בעלמא אלא שנראה וניכר לכל שהוא חולה ע"ש, והכי נמי מסתברא אליבא דמהרי"ץ. [וע"ע נדרים דף מא. אין מבקשין לא חולי מעיים ולא מיחוש ראש. ובתמורה דף טז. שלא יהא בי מיחוש ראש ומיחוש אזניים]. וקצת ראייה לזה מדהסמך מהרי"ץ בתר הכי בנדון חבוש בבית האסורים, דמסתברא כדעת המג"א דדוקא חבוש על עסקי נפשות, כי היכי דבמדבר ים ו"חולה" איכא סכנת נפשות ע"ש, ואיך יסתור דברי עצמו מיניה וביה, אם לא שנאמר דעכ"פ המדובר במיחוש ראש שניכר לרואים החולי. ואע"ג דבמהדורא בתרא בלא"ה חזר בו מהרי"ץ וכתב שהמג"א אויל בשיטת הרמ"א שסובר דוקא במקום סכנה, אבל אליבא דמרן אפילו בחבוש על עסקי ממון ושכן מנהגינו קדמון עש"ב, מכל מקום דבריו גם במהדורא קמא ודאי צריכים פירוש וצריך לומר כנ"ל, כי חזרתו מטעמא אחרינא איהי, מפני שנחברר לו אחר כתיבת הדברים שמנהגינו הקדמון הוא לברך גם בחבוש על עסקי ממון, והבין במהדור"ק שבממון לא שייך

ויש לעמוד בתחילה על כמה דקדוקים בדברי הטור ז"ל, שהרי בתחילה כתב דדעת הר"ר יוסף דדוקא נפל למטה אבל חש בראשו או במעיו א"צ לברך ושכ"כ הראב"ד ז"ל, ולכאורה תימה דמפשטות דברי רבינו יוסף משמע כרמב"ן דלא בעי חולה שיש בו סכנה אלא דמ"מ בעי שנפל למטה. ועוד לאפשרות שכתב הר"ר [וכן הב"ח והפרישה] דהגירסא בטור היא הרמב"ן ולא הרמב"ם וסיים שכ"כ הערוך, לכאורה שיטת הרמב"ן אינה כשיטת הערוך, דהרי הרמב"ן הצריך שיפול למטה משא"כ הערוך דס"ל דאף חש בראשו בעי לברך הגומל, וכידוע שיש שינוי בחומר הסכנה ממס' שבת דף ל"ב ע"א:

אח"כ ראיתי שעמד על דקדוקים אלו המאמר מרדכי סימן רי"ט סק"ט, וכתב ליישב שיטת הטור א. במה שדימה שיטת הר"ר יוסף לראב"ד הוא מתוך שרבינו יוסף אתא למעט וקאמר דלא בכל חולי יש לברך אלא דוקא נפל למטה, משמע דכונתו נפל למטה וסכנה יש בדבר, דפשטות החילוק בין סוגי החללים הוא בין יש בו סכנה לאין סכנה. ב. במה שדימה שיטת הרמב"ן לערוך הוא משום שהרמב"ן כתב במפורש דלאו דוקא חולה שיש בו סכנה אלא כל שעלה למטה וכו', והבין הטור כיון דלא אתא למעט משמע דכל חולי יש לו לברך וכדברי הערוך. וכתב המאמר דאפשר דכן גם דעת מרן שהביא דברי הרמב"ן לא אתי למיעוטי דברי הערוך, וממילא אע"ג שהביא לשון הרמב"ן דברי הערוך כלולים בו:

ונראה לענ"ד דלפי מהלך זה הבין מהרי"ץ ז"ל דברי מרן. שהרי אחרי שהביא את דברי הטור, כתב שהב"י כתב דכדעת הרמב"ם והערוך הסכימו הרמב"ן והרשב"א. הרי שסתם מהרי"ץ דהרמב"ן והרשב"א כערוך סבירא להו. עוד הוסיף מהרי"ץ דבש"ע העתיק לשון הרמב"ן והרשב"א מורה דפוסק כמותם. ונראה דאין כונת מהרי"ץ כאן למימר כמבואר בהמשך דברי המאמר שם מרן השו"ע הבין דיש ג' דיעות, א. הראב"ד דוקא חולי שיש בו סכנה. ב. הר"ר יוסף הרמב"ן והרשב"א דבעינן נפל למטה. ג. הערוך אפילו חש בראשו, ומרן פוסק כדעת הרמב"ן הממוצעת, שא"כ מדוע המשיך מהרי"ץ מיד וכן מדוקדק לשון שכתב בכל חולי צריך לברך, הרי לשון מרן מורה דדוקא בנפל למטה ולא חש בראשו, דבא למעט ולא לרכות. אלא ע"כ כונת מהרי"ץ למימר דמרן פסק דלא כראב"ד ורבינו יוסף דס"ל דדוקא חולה שיש בו סכנה. וכן ממש"כ מהרי"ץ אחר וכ"פ הרד"א, וראיתי שהרד"א השוה שיטת הרמב"ן עם הערוך. מכל האמור נראה לענ"ד דמהרי"ץ ס"ל בדעת מרן שגם חש בראשו או במעיו צריך לברך, כשם שנראה מדברי הטור שדימה שיטת הרמב"ן לערוך. ויורנו מורנו אם אמת דרכנו בדברי מהרי"ץ ז"ל, גם בעינן לברורי אם אמת נכון הדבר שמנהג אבותינו בזה כפי שכתב מהרי"ץ בשם הרד"א שכן נהגו,

בסכנה. ועיין בגמרא שם יבקש אדם רחמים שלא יחלה וכו' מאי קראה כי יפול הנופל ממנו וכו'. וברמב"ם פ"ח מהלכות זכיה ומתנה הל"ב. ועיין לקמן אות ב' ד"ה וראיתי. [ובהגמ"י פ"י מברכות הל"ח כתב בשם הר"ר יוסף שנפל למשכב. והנה בפרשת משפטים וכי יריבון אנשים וגו' ונפל למשכב, פירש"י כתרגומו ויפול לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו. ובספר נתינה לגר הרחיב הביאור וז"ל, כמ"ש רש"י שאפילו אינו במטה רק שנתבטל ממלאכתו חייב בשבת ורפיו ע"כ. ונראה שאין זה עניין לכאן, ורק התם משום דמיירי בתשלומין ביאר אונקלוס כתרגומו דמשכב לאו דוקא]:

זהו הנלע"ד לפום רהטא ליישב הבנת הטור ומהרי"ץ. ולא נצטרך לידחק כמו שכתב המאמ"ר בסוף דבריו שכשחיבר מן הש"ע נתיישב בדבר זה ולכן לא כתב אלא דברי הרמב"ן שהם מילתא מציעתא וכו' ע"ש. הגם דאשכחן כה"ג שחזר בו בשלחן ערוך מהבנתו בב"י, מ"מ אין ראוי לומר כן אלא במקום שהדבר מוכרח. ומה שהעתיק מן את דברי הרמב"ן, נראה דאינו אלא משום שהוא פירש מילתא בטעמא. והכי עדיף לן נמי גם כדי דלא לאפושי פלוגתא בין רבוותא. ואעפ"י שאין להכחיש שדברי המאמ"ר מתקבלים מצד עצמן, מה גם דאשכחן תנא דמסייע ליה הוא הרדב"ז בתשובותיו ח"ג סימן תקע"ב שסובר בפשיטות ששלוש דעות הן ע"ש, מ"מ בשיטת מן הש"ע מתקבלים יותר דברי מהרי"ץ:

(ב) ומה שהעלינו לעיל (ד"ה והוסיף) בשיטת הערוך דחש בראשו היינו עכ"פ שניכר שהוא חולה ולא במיחוש בעלמא עסיקין, אע"ג דהתם במס' שבת פירש"י דהיינו מיחוש קל, י"ל דהתם מוכח הכי משום דכלפי עלי למטה נקיט לה בגמ' [וע"ע שבת דף יא. כל חולי וכו' כל מיחוש וכו' ופירוש רש"י שם], משא"כ הערוך נקט לה כלפי מה כתב לעיל מינה לעניין הולכי מדבריות שאינם מוצאים מאכל ומשקה וקרובים למיתה יותר מן החיים, על זה מסיים התם דבתריהון מי שהיה חולה ונתרפא אפילו חושש בראשו ואפילו חושש בגורו כיצורין שם, והוא בשם רב הא"י גאון. היינו מיחוש כזה שאינו קרוב למיתה, ולעולם חולה הוא ממש. [ועיין גיטין דף כח. רוב חולים לחיים]:

אמנם מדברי רבינו מנוח פ"י מהל' ברכות הלכה ח' משמע שמפרש ברעת הרמב"ם שאפילו בפחות מזה נמי מברך וז"ל, כתב הרמב"ם הולכי דרכים וכו' משמע שבכל הדרכים צריך לברך [נראה דיליף לה מדרשנה מלשון הגמ' ברכות דף נד: הולכי מדבריות, וכדדייק נמי מן הב"י, ועיין ב"ח] ותימה הוא. ואפשר לומר שסמך אהיה דאמרין (בירושלמי פ"ד ברכות הל"ד) כל הדרכים בחזקת סכנה הם. וכן כולן. שכיין שחלה אדם אפילו מקדחת קלה שבקלות, הרי היא [כ]מכה של חלל

סכנה כלל, ולמסקנתו במהדו"ב צ"ל שגם שם שייך סכנה מעט וכמו שמבואר בתשובותיו פעולת צדיק ח"ג סימן רכ"ט דשמא ימות מצער התפיסה, או שעומד בפחד עד שיצא מהצרה עש"ב. ואין לדחות דשמא סבירא ליה שגם במיחוש קל ביותר נחשב סכנה כההיא דשבת דף לב. דחש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו לקולר, כי הרי מהרי"ץ מסכים הולך לשיטת הרמב"ן והתם אסיק דרגא ללמוד זה ממה שאמרו שם שעלה למטה יהי דומה כמי שהעלוהו לגדרום, וכדאיתא בב"י. וא"כ יבוא הרמב"ן ויגלה על הערוך, ועוד יתבאר בס"ד לקמן אות ב':

והמשנ"ב בביאור הלכה ריש סימן רי"ט האריך בגדון שדיברנו אם תלוי דין חבוש על עסקי ממון לגדון חולה שאין בו סכנה, אלא שתופס שם בפשיטות כמסקנת המאמ"ר שמרן לא אחז לגמרי בשיטת הערוך אלא הצריך עכ"פ שעלה למטה ע"ש. וכן פירש במשנ"ב ס"ק כ"ד דאם לא עלה למטה כלל רק שיש לו מיחוש בעלמא בראשו או בגורו אינו מברך, וציין למס' שבת דף לב. חש בראשו כמי שנתנוהו בקולר, עלה למטה כמי שהעלוהו לגדרום, ופירש"י דחש בראשו היינו מיחוש קל עכ"ד. וגם בכף החיים ס"ק מ"ד כתב שנראה דעת הש"ע שדוקא נפל למטה ושכ"כ בשו"ת שדה הארץ ח"ג סימן י' ושכן עמא דבר ע"ש. ונראה שזהו ג"כ דעת מעשה ורק שכתב דברין חולה רבו הסברות עיין הגמ"י וב"י, והנכון לברך בלא שם ומלכות היכא דלא נפל למשכב ע"כ, אעפ"י שלא נחת לבאר הדברים רק ציין להגמ"י וב"י ששם לא נתפרשו רק שתי שיטות וא"כ י"ל דמה שכתב נפל למשכב היינו כהבנת הטור שיש בו סכנה ואתי דלא כהכרעת מרן. מ"מ מדכתב רבו הסברות, נראה שהרגיש שיש כאן כמה מחלוקות וכמו שהעיר המאמ"ר, והכריע כנזכר:

ונראה לענ"ד שאפשר להשוות שיטת הרמב"ן עם הערוך. הגם דבהדיא הוציא הרמב"ן דבריו מן הגמרא דשבת שם דכל שעלה למטה וירד צריך להודות, שדומה שהעלוהו לגדרום לידון, ושם פירש רש"י עלה למטה, שחלה הרבה שצריך לעלות וליפול למשכב ע"כ, הכוונה הרבה רק כלפי מיחוש קל דלעיל. ורמז הרמב"ן לזה במה שהוסיף "וירד" (וכ"ה במאירי ברכות נד:) דאין לפרש דר"ל אחרי שהבריא, הא פשיטא ולא בהכי עסיקין השתא, רק ר"ל שירד זמן לא רב אחרי שעלה אפ"ה מברך. וע"ע תשו' הרשב"א ח"א סימן פ"ב, וח"ג סימן רי"ד, ובמ"ש המשנ"ב בביאור הלכה ד"ה כגון, לעניין שיעור שלשה ימים במטה, ובכף החיים ס"ק מ"ו, ובתשובותינו דלקמן סימן קל"א ד"ה נלע"ד. [וגירסת הגמ' לפנינו שם עלה למטה "ונפל". ורבי' חננאל ל"ג תיבת ונפל, וגם מרש"י נראה לכאורה דלא גריס לתיבה זו. וכ"מ במאירי שם דל"ג לה]. לעומת זאת מלשון הר"ר יוסף דנקט "שנפל" למטה, הבין הטור דמשמע שהיה

דאין סכנה גדולה מזו, והרי הוא כמו שנמסר לסרדיוט. וכן מי שנחבש בבית האסורים, מי יודע אם יעלילוהו על דבר אחר, או יעידו בו אנשי בליעל וכו' ומשו"ה מסתכר שם ברכים וכו' ע"כ. ולא רק זאת שמפורש בדבריו דאפילו בקדחת קלה שבקלות, עוד זאת שהביא דהרי הוא כמי שנמסר לסרדיוט, שזוהי הדרגא היותר נמוכה שאמרו שם בגמרא שבת, שהיוצא לשוק, יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט ע"ש שזה מובא עוד לפני שהחש בראשו יהי דומה כמי שנתנוהו בקולר כיעוין שם:

וראיתי בערוך השלחן בהלכות תשעה באב סימן תקנ"ד סעיף ד' שכתב דכל חולי שמוטל במטה הוא בסכנה כדמוכח בשבת דף לב. לפיכך גם ביוה"כ פ' אינו מתענה, וגם בסימן תרי"ח סעיף א' כתב, כשאין רופא נראה דכשמוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה הוי חולה שיש בו סכנה. ושם בסעיף ד' כתב שיש חולים שהולכים בשוק, באלו מסתמא אין מאכילים אותם וכו' אבל בחולי של סכנה כגון חולה המוטל במטה א"צ לשום אמירה אלא אפילו מסתמא מאכילין אותו ע"ש. ולפקצ"ד דבריו תמוהין. דכגון זה אין לדמות להא דגמרא שבת. וכן נראה לכאורה מתשובת הרשב"א ח"ג סימן רי"ד, הביאו הב"י יו"ד שלהי סימן קל"ד, ועיין שערים מצויינים בהלכה סימן קל"ג אות י', וצ"ע בזה:

ג) ומהשתא נבוא בס"ד לעניין הלכה בנדון שאלתא דידן. והנה בעיקר הדין אם דוקא חולה שיש בו סכנה מברך או אפילו בלא סכנה, ודאי נקיטין כהכרעת מרן הש"ע שאפי' בלא סכנה דלא כהרמ"א. וגם השת"י השמיט הנהגת הרמ"א בזה. והגם דכלל גדול בדיניו ספ"ק ברכות להקל ורבים סוברים שזה אמור גם כנגד הכרעת מרן, מ"מ שאני הכא שמרן ראה כבר המחלוקת ואפ"ה פסק לברך, אליבא דהסוברים דבכה"ג ל"א סב"ל נגד מרן. ובלא"ה הכא כולי עלמא יודו, מאחר שהמנהג כן הרי מוסכם דל"א סב"ל נגד המנהג, והרי אפילו בין האשכנזים יש נוהגים בזה כמרן כמפורש בפוסקים:

ואם דעת מרן לברך גם בחש בראשו וכיו"ב אעפ"י שלא נפל למטה, דעת הרבה אחרונים דלא, אבל מהרי"ץ סובר דהוא הדין, ונראין דבריו וכמ"ש לעיל. איברא לא שמענו ולא ראינו מי שנוהג כן, וגם אינו ברור אם אפילו בזמנו של מהרי"ץ כך היה המנהג. ולא מפני שלא הוסיף לסיים שגם אצלינו נהגו כן, שזה אינו הכרח, משום דבזמני טובא כך דרכו דסגי ליה במה שנכלל בדברי הפוסקים שהעתיק שכן המנהג (עמ"ש בס"ד בבארות יצחק הלכות שחיטה סימן כ"ח סק"א), והכא נמי הזכיר זאת כבר בשם הרד"א שכן נהגו. וכעין זה הביא בתר הכי בשם השלחן ערוך שם סעיף ד' שבספר נהגין לברך הגומל כשהולכין מעיר לעיר ולא רק בהולכי מדבריות דשכיחי בהו חיות רעות ולסטים כמנהג אשכנז וצרפת

ע"ש, ולא סיים מהרי"ץ שכ"ה גם מנהגינו נובדון זה טפי הוה ליה לפרושי שכ"ה גם אצלינו, מאחר שציין מפורש דבספר נהגים כן, משא"כ בנדון לעיל שהביא סתם בשם הרד"א שכן נהגו וכו' ידוע שכן היה המנהג בתימן. וולעניין זמנינו, עיין לקמן בסימן שאחר-זה. ואולי ראה מהרי"ץ בזמנו בעינו הזכה שהדבר בלתי ברור כיצד נוהגין לעניין חולה, ובא הוא להכריע הדבר. ומצאתי ג"כ למהר"ר יצחק ונה צ"ל בחידושויו כת"י סביב התכלאל שהעלה נמי להלכה פסוקה בזה"ל, אפילו חש בראשו מברך ע"כ. ומה גם שמהרי"ץ סבר וקיבל שכה"ד רבינו הרמב"ם שבכל חולי מברך, והרי הוא לא הזכיר נפילה למטה כלל, אעפ"י שראה כבר דברי הב"י שנסתפק בדבר, וע"ע ב"ח נואגב, מה שכתב בשם הב"י שכ"ד הרמב"ן והרשב"א, לפנינו בב"י לא נזכרו אלא הרמב"ן והרא"ש בתשובה, אבל נראה שגירסת הספר שלפני מהרי"ץ נכונה, כי כן נמצא בתשובות הרשב"א ח"א סימן פ"ב. וע"ע להרא"ש בברכות פ"ט סימן ג'. וכבר הבאנו דברי רבינו מנוח שכתב נמי שכן משמע מדברי הרמב"ם, וסיים דהכי מסתברא. ולא עוד אלא שממנו משמע שאפילו בפחות מכן יש לברך וכמו שביארנו. וגם הב"י עצמו בדיבור שאחר זה, נקט כן תו דמשמעות הרמב"ם דבכל חולי צריך להודות כהירושלמי דקאמר כל החלאים בחוקת סכנה ע"ש:

ועיין להרא"ח בענף חיים אות כ"א שמדברי מהרי"ץ אלו מוכח להדיא שעל חולי עיניים הנקרא רמ"ד או נפא"ר צריך לברך, ושבתשובותיו האריך להוכיח מש"ס ופוסקים שצריך לברך לכולי עלמא מטעם דחולי של סכנה הוא ע"כ. ולא זכינו לתשובתו, אבל הנראה מתוך העיון בדבריו דלעיל שנדונו הוא מצד שבחליי עיניים הללו, אין נופלים למטה כידוע לנו, אלא שהם של סכנה [ואולם נפא"ר שמעתי שאין בו סכנה כלל, רק כמו מחט דוקר בעיניים. וצ"ע], ועל זה כתב שלכולי עלמא מברך, ר"ל לא רק להרמ"א שתלה בסכנה אלא אפילו למרן שתלה בנפל למטה, מ"מ הרי ברור שלא בא מרן בזה למעט אלא להוסיף ודוק. ומצאתי שכן מסיק בנדון זה בספר בירך את אברהם, היפך שו"ת שדה הארץ, והובא בשו"ת יחוה דעת ח"ד סימן י"ד. וע"ע בספר תודת חיים דף י"ד מה שכתב בזה. ופתח דברי הענף חיים האיר להוכיח "להדיא" מדברי מהרי"ץ שכן הדין, ור"ל שלפי דברי מהרי"ץ פשיטא, שהרי סובר דאפילו בלא נפל למטה ובלא סכנה צריך לברך, ודוק. ומדלא הזכיר מצד המנהג כדרכו, משמע שגם הוא לא ידע מנהג ברור בעניינים הללו. ועכ"פ לעניין דינא נשען על הכרעת מהרי"ץ:

[ומאי דקארי ליה סכנה, אעפ"י שלבאורה אינו אלא סכנת עוררין שהוא אבר אחד בלבד, כבר אמרו בגמ' עבודה זרה דף כח: דשוירייני דעינא בליבא תלו ולפיכך מחללין עליו את השבת, והכי קיימא לן בסימן

סימן פ'

בעניין ברכת הגומל ותפילת הדרך,
בנסיעה מעיר לעיר בזמנינו

בנדון ברכת הגומל ותפילת הדרך במקום שאין סכנה ידועה, ראיתי שהאריך כת"ר במכתבו והעלה שנמצא דלדין הרי היפך מהאשכנזים, דלדידהו הולכי דרכים מברכים תפילת הדרך בשם ומלכות ולא הגומל כדאיתא בטור, משא"כ לדין מברכים הגומל ואין חותמין בשם בתפילת הדרך וכמ"ש מהרי"ץ בעץ חיים דף קע"ז. ורוצה לדעת חוות דעתי הענייה בזה, ובעניין הנסיעות בזמנינו מעיר לעיר כשהזמן הוא שעה וחומש (72 דקות) שיעור פרסה, שדן בזה הגרע"י שליט"א בשו"ת יבי"א ח"א סימן י"ג לברך:

והנה זה שכתב כת"ר דלדין מברך הגומל, הוא לפמ"ש מהרי"ץ כפי מנהג ספרד, וכבר כתבנו בזה לעיל בסימן הקודם אות ג' ד"ה ואם, ושכ"ה גם המנהג בתימן. אבל נראה לענ"ד דדוקא התם שההליכה אף כשאנה בדרך מדבר, מ"מ הדרכים שהלכו בהם שוממים וריקים מאין אדם, משא"כ היום אפילו בנסיעות ארוכות הדרכים מלאות מכוניות נוסעות, ונמצא שדינם כמו הנוסעים בתוך הישוב עצמו. ואי משום תאונות הדרכים רח"ל, הרי זה שייך גם בתוך העיר עצמה כמו חרץ לעיר. והגם שחרץ לעיר שכיחי תאונות טפי משום שנוסעים אז במהירות יותר, מ"מ על כגון זה לא שייך לברך, כיון שזוהי צורת החיים בזמנינו בכל יום ויום ובכל שעה ושעה אף שיש סכנה בדבר. וחז"ל והפוסקים לא דיברו אלא במאורעות מיוחדים לפי מצב זמנם. אבל לא על דברים הרגילים וההווים, והרי הם בכלל שאר נסים נסתרים שהקב"ה עושה עמנו וכמו שהאריך הרמב"ן בסוף פרשת בא, ועליהם וכיוצא בהם כבר אנו אומרים ג"פ בכל יום בברכת מודים, על נסין ונפלאותיך שבכל עת ועת ערב ובקר וצהרים, וכמ"ש בערוך השלחן ריש סימן רי"ח ורי"ט ובשו"ת אז נדברו ח"ו סימן ס"ו דף קי"ד. [ובספר בית תפילה כת"י איתא שנפלאותיו שבכל עת ועת, זו המרה שנובעת לתוך פיו של אדם שלא ייבש לשונו, והבאתיו בספר מענה לשון במקומו יעו"ש]. והמחלוקת המובאת בשלחן ערוך סעיף ט' לענין אם גם על נסים חרץ מהארבעה שמנו חכמים צריך להודות כגון הניצול מדריסת

שכ"ח סעיף ט'. ומטעם זה פטרוהו בחולי של סכנת עוורון אפי' מצום יוהכ"פ, הגרש"ק בחכמת שלמה סימן תרי"ח ובשו"ת שערי דעה ח"ב סימן רנ"ב. והגם שאנו רואים שאין בזה שום סכנה לגוף רק לעין, וגם הרופאים אומרים כן, אין לחוש לזה נגד דברי חז"ל האמיתיים. ואין לומר דהטבעים נשתנו בזמנינו כדאשכחן בדוכתי טובא, כי בנדון דידן הם אומרים שאינם מבינים מה שאמרו חז"ל שזה תלוי בלב, אם כן אין לסמוך עליהם, וסברא נכוחה זו היא מאחד מגדולי זמנינו שליט"א. וע"ע שו"ת ציץ אליעזר חלק י"ד סימן פ"ט. ובספר פאר הדור, חיי החזון איש, ח"ד דף קכ"ז. ובנפלאות מתורתך פרשת ויחי על פסוק ולבן שיניים, כתבתי בס"ד דזה נרמז בל"ב שיניים שברא יוצר האדם ע"ש]:

הלכך נראה דעכ"פ הרוצה לברך הגומל אפילו בחש בראשו או בגרונו או במעיו או בעיניו וכיוצא בזה, יש לו אילנות גדולים להישען [ומתוכם אלה שהכריעו כן בהדיא, הלא המה הערוך בשם רבינו האיי גאון, רבינו מנוח והרד"א, מהרי"ו ומהרי"ץ, מלבד שאר רבוותא דמשמע נמי הכין] ואין מזחיחין אותו, בתנאי שנרגש ונראה שהוא חולה ואעפ"י שלא נפל למטה כלל:

ויש לעיין כמה יהיה משך זמן החולי, כי לא מצינו שיעור וגבול ידוע. ופשיטא דלאו דוקא שלושה ימים, וכדמוכח מהמבואר בביאור הלכה וכף החיים ס"ק מ"ו אפילו לדעת האומרים דבעינן נפל למטה ע"ש. אלא פשוט דאפילו הבריא באותו יום עצמו:

*

נקיטינן שצריך לברך הגומל כל שנפל למטה אעפ"י שלא היה במחלתו סכנה, ואפילו היה זה פחות מג' ימים. [ולפי זה בחולי המצוי בימות החורף ע"י הצינה הנקרא שפעת, יש לברך, אפילו באופן שאין בה שום סכנה ע"י התרופות המצויות האידנא]. ולעניין חש בראשו וכיו"ב, נתבאר לעיל בסמוך ד"ה הלכך: